

SULTAN II. MURAD'IN EDİRNE CÂMİ'-İ ŞERİF VE DÂRÜ'L-HADİS VAKFI (1592-1607)

Kayhan ORBAY*
Hatice ORUÇ**

Özet

Sultan II. Murad'ın Edirne şehrinde kurulu olan Dârü'l-hadîs Vakfı Balkanların en büyük vakıflarından birisidir. Bu çalışma, vakfın muhasebe defterlerini esas alarak kurumu incelemekte ve kısa bir dönem aralığında malî tarihine bakmaktadır. Vakıf, gelirlerinin büyük kısmını kırsal vergilerden elde etmektedir. Bu nedenle vakfın malî durumu tarımsal koşullara bağlıdır. İncelenen dönem içinde 1593-96 yılları arası aslında tarımsal üretimin düştüğü fiyatların ise yükseldiği yıllardır. Bu dönemde vakıf malî açıdan iyi durumdadır. 1599 sonrasında ise vakfın hafif malî sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Tüm inceleme dönemi içinde tarımsal koşullarda vakfın fiilî işleyişini kesintiye uğratabacak bir kötüleşme, bir afet etkisi veya bir malî bunalım izine rastlanmamıştır.

Anahtar kelimeler: Vakıf, Sultan Murad, Darülhadis, Edirne, Kurumsal Tarih.

Abstract

SULTAN MURAD II'S WAQF OF CÂMİ'-İ ŞERİF AND DÂRÜ'L-HADİS IN EDİRNE (1592-1607)

Sultan Murad II's Waqf of Dârü'l-hadîs in Edirne was one of the largest waqfs in the Balkans. The present study examines institutional and financial history of the waqf between 1592-1607. The waqf derived the major part of its income from rural taxes. Therefore, its financial welfare was directly dependent on the agricultural conditions. The volume of agricultural production was low but the grain prices were high between 1593 and 1596. Waqf's financial situation was good in this short period. The waqf experienced some financial difficulties after the year 1599. However, during the period of our examination, the waqf did not fall into a deep financial crisis due to worsening agricultural conditions.

Keywords: Waqf, Sultan Murad, Darülhadis, Edirne, Institutional History.

* Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü; korbay@metu.edu.tr.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü; oruc@ankara.edu.tr.

Giriş

Sultan II. Murad Han (824-848/1421-1444, 850-855/1446-1451) hükümdarlığı sırasında payitaht olan Edirne şehrinde üç büyük vakıf kurdu. Bunlardan bir tanesi minaresindeki üç şerefe nedeniyle *Üç Şerefeli* olarak anılan vakıf külliyesidir¹. Bu külliye bir cami, iki medrese (*Medrese-i Atîk* ve *Medrese-i Cedîd*) ve bir mu‘allimhâneneden oluşmaktaydı. II. Murad’ın Edirne’deki bir diğer vakfı *Muradiyye* olarak bilinmektedir. Muradiyye vakfı II. Murad’ın Edirne şehrinde kurduğu üç vakıf içerisinde en varlıklı olanıdır ve bir imaret ile Trakya’ya yayılmış birçok cami ve mescitten oluşmaktadır². II. Murad’ın şehirdeki üçüncü vakfı ise bu çalışmanın konusunu oluşturan *Medrese-i Dârü’l-hadîs* vakfidir³.

¹ Kayhan Orbay, “Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Üç Şerefeli Camii Vakfı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (Ankara 2011), 159-165. İnşası 1437-1447 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan Üç Şerefeli Camii, Osmanlı mimarlık ve sanat tarihi açısından “*hesaba gelmeyecek kadar büyük*” bir yere sahiptir ve “*Osmanlı mimarisinin çığır açan yapılarından biri*”dir. Çok kubbeli sistemden tek kubbeli merkezî mekan yapısına geçişin ilk örneğidir. Ayrıca avlulu ilk Osmanlı camisi olma özelliğine de sahiptir. Caminin mimari özelliklerinin detayları için bkz. Oktay Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 14-31; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri. 806-855 (1403-1451)*, İstanbul 1972, s. 422-422-461; E. Hakkı Ayverdi-İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976, s. 56-61; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 111, 143-148.

² Muradiye Camii, Sultan II. Murad tarafından şehrin kuzey doğusunda yüksek bir tepe üzerinde Mevlevihane olarak inşa ettirilmiş; ancak inşasını müteakip semahane tahtaları kaldırılıp bir minber ve bir minare ilavesi ile cami haline getirilmiştir. Caminin dış avlusunda (taşra haremünde) sonradan bir Mevlevihane yaptırılmıştır. Bkz. Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, s. 83; A. Süheyl Ünver, *Edirne Muradiye Câmii*, Tege Laboratuvarı Yayınlarından IV, İstanbul 1952, s. 9-12; Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s. 406-407; Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 111.

³ *Dârü’l-hadîs*’in önce medrese iken sonradan camiye tahvil edildiği ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır (Bkz. Oktay Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, s. 94-95; Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s. 382). Ancak E. Hakkı Ayverdi, Ömer Lütfi Barkan’ın yayınlamış olduğu muhasebe kayıtlarından yola çıkarak, bu söylemin doğru olmadığı, medrese ve caminin aynı zamanlı olarak tesis edildiği sonucuna varmıştır. Medrese, 1920’den birkaç sene evvel yıkılmıştır. Cami ise temelden yeni bir tarzda yapılmıştır, dolayısıyla binası Sultan II. Murad devrini temsil etmemektedir (Ayverdi, *a.g.e.*, s. 383). Tayyib Gökbilgin de *Dârü’l-hadîs* câmiinin yanında sonradan bir medrese yapıldığını belirtmektedir (M. Tayyib Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952, s. 211).

II. Murad çağdaşları tarafından dürüst, mutedil ve müşfik bir hükümdar olarak tasvir edilmektedir⁴. Sarayı şair ve ilim adamlarının toplandığı bir kültür merkezi haline gelmiş; bu dönemde Osmanlı ilim hayatı büyük ilerleme kaydetmiştir. II. Murad, Edirne'den başka Bursa, Üsküp, Alacahisar, Selanik, Merzifon gibi imparatorluğun pek çok yerinde hayrât eserleri yaptırmış ve bu eserleri dolayısıyla “*ebu'l-hayrât*” unvanını kazanmıştır⁵. Saltanatı sırasında Edirne'nin payitaht olması, Sultan II. Murad'ın vakıf eserlerinin daha çok burada yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu dönem, Edirne'nin kentsel gelişiminin hala sürdüğü bir dönemdir. Vakıf kurumlarının bir şehrin ihtiyaç duyduğu temel kültürel, sosyal ve dinî hizmetleri yerine getirdikleri böylece kentsel gelişimi desteklemek amacıyla bir vasıta olarak kullanıldıkları malumdur⁶. Vakıflar, ticarî hayatın altyapısını sağlayan çarşı dükkânları, hanlar ve bedestenler inşa ederek ticarî yaşamı desteklemektedir. Özellikle büyük bütçelere sahip sultan vakıfları etkin ‘yeniden-dağıtımıcı’ iktisadî kurumlardır⁷. Bu vakıflar geniş bölgelere yayılmış tarım arazilerinden muazzam gelirler toplamakta ve bu gelirleri kurulu oldukları şehrin zanaatkâr ve tüccarlarına vakıfların ihtiyaç duyduğu çeşitli mal ve hizmetlerin satın alımı yolu ile aktarmaktadır. Aynı zamanda, istihdam ettikleri vasıflı ve vasıfsız çalışanlara maaş ödemeleri yoluyla düzenli satın alım gücü sağlamaktadır. Vakıfların şehirlerin sosyal ve iktisadî gelişiminde oynadıkları bu temel rol, II. Murad'ın vakıflarını Balkanların içlerine uzanan ana ticarî ve askerî yol üzerinde bulunan Edirne'de kurmasında esaslı bir etken olsa gerektir. Doğrusu, II. Murad'ın kurduğu vakıfların devasa bütçelerini temin etmek üzere vakfedeceği geniş tarım arazileri, yeni fethedilen ve geniş mirî arazilerin mevcut olduğu Trakya topraklarında bulmakta zorlanmadığı da tahmin edilebilir.

⁴ J. H. Kramers, “Murâd II”, *EI*, New Edition, VII, London-New York 1993, 595.

⁵ Halil İnalçık, “Murad II”, *DİA*, XXXI (2006), 171.

⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942), 279-304; ayn.yzr., “Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller”, *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942), 354-365; Hilmi Ziya Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, ayrı basım, IX (1971), 13-37.

⁷ Kayhan Orbay, “Vakıfların İktisadi Boyutu; Yeni Arşiv Kaynakları ve İktisadi Yaklaşımlar”, 6. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 2009, III, 1463-1474.

II. Murad'ın Edirne'de bina ettirdiği Câmî ve Dârü'l-hadîs vakfı sadece Edirne'nin değil Balkanlar'ın en büyük vakıflarından birisidir ve Edirne şehrinin mimarî ve kentsel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Vakıf, hem sıradan vakıfların üstlenebileceğinin çok ötesinde maliyetleri olan bazı hayır hizmetlerini yerine getirmiştir hem de şehirde önemli bir iş hacmi yaratmıştır. Ortaya çıkardığı istihdamın yanı sıra gerek Edirne şehrinde iktisadî yaşamın döndüğü altyapının kurulmasına katkısı, gerekse başlıca kırsal alanlardan çektiği büyük miktardaki gelirini satın alımlar, maaş ve aylık ödemeleri yoluyla aktararak şehrin iktisadî hayatında mühim bir rol oynamıştır. Bu nedenle vakfın sadece gördüğü hayır hizmetleri açısından değil iktisadî yaşamdaki yeri açısından da değerlendirilmesi fevkalade önemlidir.

Vakfın kurumsal malî tarihini izleyebileceğimiz, böylece vakfın gelir kaynaklarını, istihdam hacmini ve harcama kalemlerini tespit edebileceğimiz en temel kaynaklar muhasebe defterleridir. Bu defterler aynı zamanda vakfın fiilî işleyişini ve hayır işlerini takip edebileceğimiz kayıtları ihtiva etmektedir. Vakfın XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarına ait muhasebe defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Maliyeden Müdevver Defterler (MAD) tasnifinde yer almaktadır. Bu çalışma, söz konusu tasnifteki bazı defter cildlerinde yer alan muhasebe kayıtlarına dayanmaktadır⁸. Vakfın çok daha erken, 894-896/1489-1491 tarihlerine ait iki muhasebe defteri daha önce Ö. Lütfi Barkan tarafından neşredildiğinden, vakfın hemen hemen yüzyıl önceki koşulları ile bir karşılaştırma yapmak da mümkün olmuştur⁹.

1. 1592 Yılında Vakfın Malî Görünümü

MAD, 512 numaralı defter cildi içinde yer alan en erken tarihli muhasebe defteri 1000-1001 (1592) yılına aittir. Bu ilk defteri temel alarak vakfi incelemek uygun olacaktır. 1592 senesinde vakfın cârî dönemden kaynaklanan

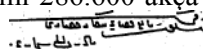
⁸ *MAD*, nr. 512, 6471.

⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, I/2 (1964), 235-377. Hicrî 894 tarihli muhasebe kayıtları için ayrıca bkz. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 211-212. Vakfın vakfiyesinin metni ve çevirisi de Mustafa Bilge tarafından yayınlanmıştır. Aynı çalışma bazı muhasebe örneklerine de kısaca değinmektedir (Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984, s. 140-148; 213-231).

gelirleri toplamı 580.000 akçayı bulmaktadır. Bu gelirlerin 71.000 akça kadarı vakfın Edirne şehrindeki akarlarından elde edilen kira gelirlerinden oluşmaktadır.

Vakfın hamamı (*hamâm der nezd-i tahte'l-kal'a*) senelik 16.600 akçaya kiraya verilmiştir. Yaklaşık yüz yıl önce, 1490 yılında aynı hamamın sadece yedi aylık bir dönem için kira değeri 15.300 akçadır. Aradan geçen bir asırlık süreye karşın kira bedelinin artmak bir yana azalmış olmasının muhtemel sebepleri arasında hamamın bulunduğu mahallenin nüfusunun düşmüş olması, hamamın daha yeni hamamlar yanında tercih edilmemesi benzeri birçok sebep sayılabilir. İspat edilemese de hamamın düzenli tamirata rağmen 150 yılı aşkın bir zaman içinde artık köhne hale gelmiş olması da pek makul bir açıklama olarak görülebilir.

Vakfın kentsel gelirlerinin asıl kısmını Köhne Pazar'daki bedesten, dükkânlar, hücre ve odalardan (*icâre-i beziztân der bazar-ı köhne ve dekâkîn ve hücerât ve odahâ*) gelen kira gelirleri sağlamaktadır. *Kâtib-i müşâhere*, yani aylık gelirleri kaydetmekle vazifeli bir kâtip tarafından tutulan hesaplara göre tüm bu varlıkların kira bedeli senelik 54.000 akça kadardır. 1490 yılına ait defterde ise 477 *bâb* olarak kayıtlı olan vakıf dükkânlarının yedi aylık bir dönem için kira geliri 53.500 akçadır. Bu rakamlar bize vakfın hamamında olduğu gibi dükkân kiralalarında da çok ciddi bir düşüş yaşandığını gösteriyor. Burada vakfın, uzun dönemde, kira bedellerini fiyat yükselişlerine adapte etme kabiliyetinde olmaması gibi bir iddia ile açıklanabilecek olan bir farkın çok ötesinde bir rakamsal fark ile karşılaşılıyor. Akla gelebilecek en makul açıklama aradan geçen bir asır zarfında vakfın dükkânlarının harap olarak yitip gittikleridir. Maalesef elimizdeki defterler XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında vakfın sahip olduğu dükkânların sayısını vermemektedir.

Vakıf bütçesinin ana dayanağı 511.000 akçaya ulaşan ve cari dönemden kaynaklanan gelirin %88 kadarını oluşturan kırsal gelirlerdir. Kırsal gelirlerin de kendi içinde en mühim kısmı 286.600 akça ile Pınar Hisarı Kazası'na bağlı Üsküb köyünden gelmektedir. . Muhasebe defteri tek bir köy ismi kaydetmiş olmakla birlikte aslında bunun çok sayıda köyden oluşan bir 'kırsal vergi bölgesi'ni ifade ettiğini biliyoruz. Üsküb köyü ve bu isim altında yer alan diğer tüm yerleşimlerden gelen gelirin 229.000 akça kadarını nakit

toplanan vergiler oluşturmaktadır (*ani'n-nükūd*). Bunun ise en büyük kısmı 1.118 haneden toplanan cizye (102.700 akça), 1.174 kişiden toplanan ispençe (29.350 akça) ve bağ (78.800 akça) vergilerinden gelmektedir.

Üsküb köyü gelir bölgesinden toplanan aynî vergilerin (*ani'l-gallât*) ederi ise 58.000 akça kadardır. Bu meblağın en mühim kısmı dört mahsulden elde edilmektedir. İstanbul kilesi ile 774 kile buğday (Edirne kilesi ile 516 kiledir) kile başına 25 akça fiyat ile 19.350 akça, 2.398,5 kile çavdar kile başına 10 akça fiyat ile 23.985 akça, 850 kile kadar yulaf ve kapluca kile başına 14 akça fiyat ile 11.911 akça gelir getirmektedir¹⁰.

Vakfın aynı kazaya tabi Hisarcık (29.000 akça) ~~.....~~, Yane (156.000 akça) ~~.....~~ ve Kurd (39.000 akça) ~~.....~~ köylerinin adları ile kayıtlı üç 'kırsal gelir bölgesi' daha bulunmaktadır. Bu bölgelerden nakit gelirlerin esasını cizye ve ispençe vergileri, aynî gelirlerin esasını ise yine buğday, çavdar, yulaf ve kapluca temin etmektedir.

1490 yılına ait muhasebe defterine baktığımızda vakfın kırsal gelirlerini aynı şekilde Üsküb, Hisarcık, Yane ve Kurd olmak üzere dört bölge olarak düzenlediğini görüyoruz. Üsküb ve Yane bir asır sonra olduğu gibi en yüksek geliri üreten bölgelerdir. Nakit gelirlerin en büyük kısmı cizye vergisinden ve öşr-i şıradan elde edilmektedir. İспенçe vergisi ise kayıtlı değildir.

Vakfın giderleri toplamı 210.500 akçadır. Giderlerin esasını 183.600 akça ile toplam giderlerin %87 kadarına denk gelen ve 174 vakıf çalışanı için yapılan maaş ödemeleri oluşturmaktadır. Vakıf çalışanları aşağıda Tablo 1'de izlenebileceği üzere farklı kadrolar altında listelenmiştir.

¹⁰ 1592 yılında buğday, arpa, çavdar ve darı için 1 Edirne kilesi 1,5 İstanbul kilesine, yulaf ve kapluca için ise 1 Edirne kilesi 1,2 İstanbul kilesine eşittir.

Tablo 1
1592 Senesi vakıf kadroları ve hizmetli sayıları

Cemâ'at-i	Sayı
Medrese-i Dârü'l-hadîs	18
Müteferrika-i câmi'-i şerîfe	22
Haffâzân	12
Eczâhânân der vaktü's-subh	31
Müsebbihîn	14
Hademe-i bevvâbân-ı türbe-i şehzâdegân	6
Salavâthân	2
Câbiyân ve kâtibân-ı evkâf ve meremmâtiyân ve râh-ı abiyân ve bağçevân	9
Hademe-i câmi'-i şerîf der karye-i Üsküb ma'a mescid-i Yane	3
Hademe-i mescid der kurb-ı hamâm tahte'l-kal'a der mahmiye-i Edirne	2
Hademe-i câmi'-i şerîf-i Mes'ûdiye der mahmiye-i Edirne	3
Hademe-i mescid-i şerîf-i Sultân Yıldırım [Bâyezid] Hân der mahrûse-i Dimetoka	8
Hâfizân-ı bezâzistan	4

Medrese Müderrisi Mevlânâ Şucâ' Efendi yevmî 50 akça maaş almaktadır. Medresede 15 talebenin her biri yevmî 4 akça harçlık almaktadır. Mu'îdin yevmî 8 akça, medrese bevvâbının sadece yevmî 3 akça maaş aldığını gözönüne alırsak bu gayet yüksek bir harçlıktır. Vakıf mütevellisi *müteferrika-i câmi'-i şerîfe* kadrosu altında kayıtlıdır. İki önceki mütevelli yevmî 50 akça maaş alırken bir önceki mütevelli ile cârî mütevelli yevmî 30 akça maaş ile kaydedilmiştir. Vakfın nazırı Davud Beğ yevmî 15 akça, kâtip 10 akça alırken hatip yevmî 25 akça maaş almaktadır.

1594 yılında müderris değişmiştir ve yeni müderris maaşı yevmî 100 akçadır. 1595-96 malî döneminde müderris yeniden değişir ve yeni gelen müderrisin maaşı yevmî 60 akça olur. 1599-1600 döneminde yeniden yevmî maaşı 50 akça olan bir müderris atanır. 1603-04 döneminde ise görevli müderrisin maaşı yevmî 60 akça iken talebe sayısı da 20'ye çıkmıştır.

Vakıf vazifelilerinden ayrı olarak geniş bir *zevâ'id-hârân* kesimi de listelenmiştir. Toplam 55 kişilik bu kesime vakıf senelik 120.680 akça gibi

yüksek bir aylık ödemesi yapmaktadır. Böylece *zevâ'id-hârâna* ödenen aylıklar vakfın en büyük ikinci gider kalemi haline gelmektedir. Bu kesim içerisinde başka vakıfların imamları ve sipahiler de yer almaktadır. Ayrıca vakıf 40 yetime (*vazîfe-i eytâm*) de aylık bağlamıştır. Bu, vakfın bir sosyal güvenlik ve refah kurumu olarak işleyişine iyi bir örnek teşkil eder.

Vakfın cârî işletim giderleri için yaptığı harcamalar sadece 16.470 akçadır. Bunlar cami ve hamam için yapılan bazı masraflar, cami ve minare için mum ve kandil, kandiller için zeytinyağı alımı gibi aydınlatma masrafları, hatta emr-i şerîf sureti hazırlamak için kâtibe verilen ücret ile vakıf köylerinden Edirne'ye gidiş gelişlerde tutulan kılavuz ücreti gibi harcamalardan oluşmaktadır. Vakıf 1592 yılında hamam ve medrese mihrabının tamiri için 10.243 akça masraf yapmıştır. Bunun dışında bir tamirat masrafı kayıtlı değildir.

Vakıf 167.642 akçayı Dârüssaâde ağası ve vakfın nazırı olan Hızır bin Mustafa Ağaya vakıf bütçe fazlası (*akçe-i zevâ'id-i evkâf*) olarak teslim etmiştir. Vakıf reayasından toplanan cizye vergisinden zaman içinde oluşan fazlalık (*akçe-i ziyâde-i cizye-i re'âyâ-yı evkâf*) olan 51.000 akça ise Hızâne-i Âmire'ye teslim edilmiştir. Gecikmiş bazı maaş ve aylık ödemeleri de bütçeden karşılandıktan sonra hesaplarda 74.450 akça kalmıştır. Bunun 4.450 akçası eski mütevellî Hüseyin Bey zimmetinde görünmektedir. Vakfın yedek akçası olarak kasasında kalan meblağ ise 70.000 akçadır.

2. 1593-1607 Yılları Arasında Vakfın Malî Gelişimi

Vakfın gelir ve giderlerini 1592 senesi muhasebesini temel alarak açıkladıktan sonra mevcut defterler ışığında bunlardaki değişimi görmeye ve yorumlamaya çalışabiliriz. 1593 senesinde vakıf yeni malî yıla önceki dönemden kasasında devreden 70.000 akçalık nakit ile başlamıştır. Dikkat çekici olan vakfın 1592 senesine de bir önceki dönemden yani 1591 yılından kasasında devreden 70.000 akça ile başlamış olmasıdır. Dahası Tablo 1'de görüleceği üzere vakıf birçok malî yılı kasasında 70.000 akça nakit ile kapamıştır. Böyle bir duruma daha önce çalışılan sultan vakıflarında hiç rastlanılmamıştır. Açık ki vakıf bir prensip olarak ve bir bakıma rezerv fon olarak 70.000 akça gibi sabit bir meblağı hedeflemiştir. Çok daha büyük bütçelere sahip bazı sultan vakıfları muazzam bütçe fazlaları verebilmektedir. Ancak bu bütçe fazlalarını vakıf

kasasında tutamamakta ve Dârüssaâde Ağalığı Hazinesine aktarmaktadırlar. Oysa II. Murad'ın Dârü'l-hadîs vakfı planlı bir biçimde “*yedek akçası*” ayırmaktadır.

Her vakfın malî yıl içerisinde gelir ve gider akışı farklılığından doğan nakit sıkıntıları yaşayacağı açıktır. Kentsel kira gelirleri aylık bazda vakıf kasasına girmekle birlikte bunların tahsilâtında bazı aksamalar olabilmektedir. İster iltizam ister emânet usulü ile işletiliyor olsun kırsal gelirlerin fiilî tahsilâtlarında bazı aksamalar olabileceği gibi daha önemlisi bu gelirlerin kasaya girişi ile harcamaların zamansal düzeni arasında uyumsuzluklar her zaman baş gösterir. Vakıflar bu durumlarda maaş ödemelerinde gecikme ve veresiye satın alımlar yoluyla çözüm üretirler. Bu bakımdan peşin tahsilâtlar ve devreden nakit bütçe fazlaları muhakkak ki nakit akışını rahatlatmaktadır. II. Murad'ın Dârü'l-hadîs vakfı da bu nakit ihtiyacını karşılayacak “*yedek akçası*”nı açık bir malî ilke olarak uygulamaya çalışmaktadır.

1593 malî yılında vakfın cari dönemden kaynaklanan gelirlerinde önceki yıla nazaran bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş vakfın kira gelirlerinden değil kırsal nakdî gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Aslında vakfın kırsal aynı vergi tahsilâtından elde ettiği gelir yükselmiştir. Ancak nakdî vergi gelirinde ciddi bir düşüş vardır. Bu düşüşün sebebi vakfın vergi tabanını dolayısı ile kırsal nüfusu etkileyen olumsuz bir gelişme değildir. Merkezî hazineye bırakılan *ziyâde-i cizye* ve *bedel-i hamr* vergilerinin 1592 yılında vakıf tarafından toplanarak muhasebe kayıtlarına girilmesine karşılık 1593 yılında bu gelirler muhasebe kayıtlarında yer almamaktadır. Aradaki fark buradan kaynaklanmaktadır. 1592 yılında toplanan bu gelirlerin merkezî hazineye aktarıldığına dair kayıt da 51.090 akça ile yer almaktadır.

Vakfın vergi bölgeleri için hazırlanan ayrıntılı tablolarda da bu durum izlenebilir. Üsküb köyüne ait tabloda görüleceği üzere nakdî vergi gelirinde ciddi bir düşüş vardır ve bunun sebebi az önce açıklanmıştır. Buna karşılık tüm vergi bölgelerinde aynı tahsil edilen gelirlerin değeri yükselmiştir. Fiyatlar tablosundan (Tablo 6) izlenebileceği üzere 1593 yılında buğday fiyatında da ciddi bir artış gerçekleşmiştir.

1594 senesinde vakfın cârî dönem gelirlerinin, 1593 yılına göre ve *ziyâde-i cizye* ve *bedel-i hamr* gelirleri çıkarılmış haliyle 1592 yılına göre artmış

olduğunu görüyoruz. Vakfın kira gelirlerinde artış olmamakla birlikte hamam dışında diğer kira gelirleri 13 aylık bir dönem için tahsil edildiğinden kayıtlara biraz daha yüksek yansımıştır. Vakfın kırsal gelirlerinde ise bir artış söz konusudur. Bu kısmen nakdî vergi gelirindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Artışın önemli bir kısmı ise vakfın aynî vergi gelirinin nakdî bedelinin artmasından kaynaklanmaktadır. Aslında vergi tahsilâtı 5.108 kileden 4.780 kileye düşmüştür. Ancak tablo 6'dan da görüleceği üzere buğday fiyatındaki artış sürmektedir. Böylece tahsil miktarı düşmüş olmasına rağmen elde edilen gelir 185.000 akçadan 206.000 akça civarına yükselmiştir. Buğday fiyatında 1592 senesi sonrası gözlenen bu ani ve ciddi artış tarımsal koşullar için olumlu bir gösterge değildir. Gerçi bu fiyat artışları sayesinde vakfın aynî tahsilâtından elde ettiği gelir 1592 senesinden 1594 senesine %30 üzerinde bir artış göstermiştir. Vakfın bir imaret mutfağı işletmediğini de göz önüne alırsak tarımsal ürünlerdeki fiyat artışından vakfın faydalandığı açıktır. Fiyat artışının vakfın giderlerine de ciddi bir yansımaya olmadığını görüyoruz. Sadece bu yıl maaş ve aylıklar 13 aylık bir dönem için ödendiğinden ödeme kayıtlarında bir şişme vardır. Vakıf, Dârüssaâde Ağalığı Hazinesine 388.000 akça gibi muazzam bir meblağ aktarmıştır. Ancak bir önceki yıl bu teslimatın yapıldığını dikkate alarak bu yüksek teslimatın her iki yılın karşılığı olduğunu düşünebiliriz. Dahası vakıf bu teslimata karşın kasasında yine 70.000 akça yedek akçası bırakmıştır.

1595 senesinde cârî dönemden kaynaklanan gelirler yeniden yükselmiştir. Vakfın dükkân ve hamamlardan elde ettiği kira gelirinde de artış vardır. Bir taraftan fiyatlar da yükselmeye devam etmektedir. Kira gelirlerindeki bu artışı aslında vakfın kiralaları fiyatlara adapte etmesinin sonucu olarak da görebiliriz. Kırsal gelirlerde ise 30.000 akça kadar bir artış vardır. Bunun 10.000 akçası nakdî vergi gelirlerindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Artışın önemli kısmı kırsal aynî gelirlerdeki 1.165 kilelik düşüşe karşın fiyatlardaki artış sonucu önceki yıla nazaran elde edilen 16.540 akçalık ilave gelirden kaynaklanmaktadır. Diğer giderler ve tamirat giderlerindeki yükselişe rağmen maaş ve aylıklar bir tam yıl için ödendiğinden toplam giderler rakamında bir artış yoktur. Merkezi hazinelere teslimat da yapılmadığından vakıf malî yılı devasa bir bütçe fazlası ile kapamıştır.

1596 senesinde gelir ve gider rakamlarında ciddi artışlar veya azalışlar görünmemektedir. Ancak tablodan da izlenebileceği üzere buğday fiyatındaki

artış sürmektedir. Vakfın öşr tahsilâtı daha da düşmüş ve sadece 2.331 kileye inmiştir. Fiyatların artmasına rağmen bu derece az aynî tahsilât yapıldığından satıştan elde edilen toplam gelir de 170.700 akçaya gerilemiştir. Öşr gelirinin arka arkaya yıllar içinde bu derece düşmesi ve fiyatların da sürekli tırmanması tarımsal koşullar açısından ciddi bir sıkıntıya işaret etmektedir. Buna rağmen vakıf Dârüssaâde Ağalığı Hazinesi'ne 448.335 akça gibi büyük bir meblağı teslim etmiştir. Bu muhakkak ki hem cârî yılın hem de önceki yılın bütçe fazlalarından yapılan teslimattır. Buna rağmen vakıf yine kasasında 70.000 akça yedek akçası bulundurmaktadır.

Bundan sonra kısa bir süre için muhasebe defterleri kesinti gösterir ve 1599-1600 malî yılından itibaren yeniden başlar. Bu malî dönemde hamam kira gelirinin ciddi ölçüde düşmesi ile kira gelirleri toplamı da düşmüştür. Aynı zamanda kırsal gelirler toplamı da gerilemiştir. Kırsal nakdî gelirlerde bir artış vardır. Ama aynî gelirlerin bedeli çok düşmüştür. Aynî tahsilât miktar olarak da düşüktür. Buğday fiyatının da en son tespit ettiğimiz 1596 yılına nazaran neredeyse yarıya düşmüş olması sonucu vakıf aynî tahsilâtının değeri sadece 132.000 akça olmuştur. Giderlerde ciddi bir değişim yoktur. Tablolarda ise toplam giderler rakamı şişmiş görünmektedir. Bunun muhasebe düzeni ile ilgili bir açıklaması vardır. Önceki yıllarda aylık ödemeleri 'toplam giderler' olarak tanımladığımız 'vuzi'a min zâlîke' terimi altındaki tüm giderler kaydedildikten sonra ayrı bir başlık altında muhasebede yer almaktaydı. Başka bir deyişle, vakfın fiili gider harcaması toplam giderler ile *zevâ'id-hârâna* aylık ödemelerinin toplamı biçimindeydi. Oysa 1599-1600 senesinde muhasebe defteri aylık ödemelerini 'vuzi'a min zâlîke' terimi altına almıştır. Bu nedenle de tabloda bu terime karşılık gelen toplam giderler rakamı büyümüştür. Yoksa vakfın gerçekte harcamalarında bir artış yoktur. Vakıf Dârüssaâde Ağalığı Hazinesi'ne de 133.000 akça kadar bir meblağı teslim ettikten sonra yine kasasında 70.000 akça nakit tutmuştur. Ancak bu yıl tahsil edilemeyen gelirler toplamının 40.000 akçaya yaklaşması dikkat çekicidir.

1603-04 malî döneminden itibaren dört yıl üst üste muhasebe defterleri bulunmaktadır. 1603-04 malî döneminde sadece hamamın kira geliri bir miktar artmasına karşın hala düşüktür. Dükkân kiralarında da ciddi bir gerileme vardır. Kırsal nakdî gelirler de bir miktar daralmıştır. Ancak öşr vergisi tahsilâtı miktarca 1599-1600 yılına kıyasla sadece 237 kile daha fazla olmasına rağmen

buğday ve muhtemelen diğer öşre tâbi tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artış sayesinde elde edilen gelir 58.658 akça daha fazladır. Bu vakfın bütçesini ve refahını belirleyen temel unsurun kırsal aynî vergi miktarı ve fiyatları olduğunu göstermektedir.

Aylık ödemelerinde artıştan dolayı toplam giderlerde bir yükselme vardır. Vakıf önceki yıllardan kalan bazı borçlarını ödemiş ve Dârüssaâde Ağalığı Hazinesi'ne 50.000 akça teslim etmiştir. Ancak tahsil edilemeyen gelirler 180.000 akçaya çıktığından nakit bütçe fazlası elde edilememiştir.

1604-05 malî döneminde nakdî vergi gelirlerinde bir miktar düşüş vardır. Kırsal aynî vergiler tahsilâtı ise 2.500 kileye kadar gerilemiştir. Bu düşüş Üsküb, Kurd ve Yane vergi bölgelerine ait kayıtlarda da açıkça görülebilir. Bir önceki yıl satışlardan elde edilen gelir 191.000 akça seviyesindeyken 1604-05 malî döneminde aynî mahsulün satışından sadece 80.560 akça gelir elde edilmiştir. Dahası bir önceki yıldan devreden 180.000 akça civarındaki alacaklardan da tahsilât yapılamamıştır. Vakıf bu yıl nakdî teslimat veya borç ödemesi yapmamış olmasına rağmen malî dönem sonunda kasasında nakit tasarruf edememiştir.

1605-06 malî yılında cari dönem gelirlerinde önceki yıla göre bir artış görüyoruz. Böylece cari dönemden kaynaklanan gelirler 1604-05 yılındaki ciddi düşüşten çabucak toparlanarak daha önceki yılların seviyesine gelmiştir. 1605-06 yılında kira gelirlerinde bir yükseliş gözlenmektedir. Vakıf tamirat giderleri 38.000 akçaya çıkmıştır ki bunun 33.500 akçası hamam tamiri içindir. Bu tamirat bize bu yıl ve izleyen yıllarda hamamın kira bedelindeki yükselişi açıklar. Nakdî kırsal gelirler olağan diyebileceğimiz seviyeye yükselmiştir. Asıl toparlanma kırsal aynî vergilerdedir. Aynî tahsilât miktarı önceki yılki 2.500 kile seviyesinden 4.600 kileye yükselmiştir. Böylece satışlardan elde edilen gelir 158.000 akçaya çıkmıştır. Tamirat giderlerindeki artış dışında gider kalemlerinde bir artış yoktur. Hatta tersine *zevâ'id-hâr* sayısı ve ödemelerinde vakıf bütçesini rahatlatacak bir azalma vardır. Dahası vakıf önceki yıllardan devreden alacaklarından 30.000 kadar tahsil edebilmiş ve devreden alacak miktarını 150.000'e çekmiştir. Ancak vakıf Dârüssaâde Ağalığı Hazinesine 180.000 akça nakdî teslimatta bulununca malî yılı 7.230 akça bütçe açığı ile kapamıştır.

İzleyen 1606-07 malî döneminde cârî dönem gelirleri toplamında önemli bir değişim yoktur. Dükkânlardan gelen kira gelirleri düşmekle birlikte hamamın kira geliri ciddi bir artış göstermiştir. Kırsal gelirler de bir miktar artmıştır. Ancak malî dönem sonunda bu gelirlerin büyük bir kısmı tahsil edilememiştir. Önceki yıllardan biriken alacaklarla birlikte toplam alacak 350.000 akçayı aşmıştır.

1607'den sonra 1637-38 malî yılına kadar elimizdeki defterlerde kesinti vardır. 1637-38 yılı defterini sadece bir karşılaştırma yapmak amacıyla kullanacağız. Bu yıl dükkân kiralari 15 aylık bir dönem için tahsil edildiğinden yüksek görünmektedir. Ancak yıllık bedelleri hesaplandığında yine de hem dükkân kiralalarında hem de hamam kira bedelinde önemli bir artış vardır. Kırsal gelirler de önemli ölçüde artmıştır. Vakıf bazı kırsal gelirlerini iltizam usulü ile işletmiş ve bunları kaydetmek için ayrı bir muhasebe girişi açmıştır. İltizam gelirleri de dâhil edildiğinde kırsal gelirler 560.000 akçanın üzerine çıkmaktadır. Maaş ödemelerinde görülen artış kadrolardaki artıştan kaynaklanmaktadır. Vakıf bazı çalışanların maaşlarını bir yılın üzerinde müddetler için ödemiştir. Diğer taraftan vakfın *zevâ'id-hâr* kesimini bir hayli daralttığı ve böylece aylık ödemelerinin 30.000 akçaya kadar düştüğü görülmektedir. Herhangi bir nakdî teslimat kaydı yoktur. Ancak 86.000 akça kadar bir borç ödemesi, 77.000 akçaya yaklaşan tamirat giderleri sonrasında tahsil edilemeyen gelirler de 170.000 akça kadar olunca vakıf malî yılı 251 akçalık küçük bir bütçe açığı ile kapamıştır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada ele aldığımız esas analiz dönemi 1592-1607 yıllarını kapsamaktadır. Vakfın malî durumunun bu dönemde bir görünümünü elde etmek için kısaca değerlendirirsek şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır; Vakfın esas gelir kaynağını kırsal kesimden toplanan vergiler oluşturmaktadır. Vakfın kentsel kira gelirleri azalmış olmakla birlikte bu gelirlerin seyri malî durumu ciddi biçimde etkileyecek bir değişim göstermemiştir. Dükkân ve hamamları tahrip eden bir doğal afetin izleri görülmemiştir. Diğer taraftan aslında inceleme dönemimiz dışında kalan 1637-38 malî dönemindeki yüksek tamirat masrafları

1633 senesi Temmuz'una tarihlenen bir depremin ardından oluşan hasarla ilişkili olabilir¹¹.

Vakfın kırsal kaynaklarından elde ettiği nakdî gelirlerin istikrarlı olduğunu söyleyebiliriz. Vakfın vergi bölgelerine ilişkin tablolardan da izlenebileceği gibi vakfın esas nakdî vergi kaynakları olan cizye ve ispençe vergilerini etkileyen bir nüfus değişimi olmamıştır. Bir diğer önemli nakdî vergi olan adet-i ağnam vergisinde ise küçükbaş hayvan sayısında yıldan yıla görülen keskin oynamalara bağlı olarak artış ve azalışlar görülmektedir. Ancak bunlar vakfın bütçe dengelerini etkileyecek değişimler değildir.

Kırsal aynî vergi gelirleri değişkendir ve vakıf bütçesinin hacmini belirleyen asıl gelir kalemi de bunlardır. Bu değişkenliğin iki nedeni vardır. Vergi mükellefi çiftçinin mahsul miktarı vakfın tahsil ettiği öşr vergisini doğrudan belirlemektedir. Vakıf bütçesi açısından yeni bir malî yılda gelirlerin nasıl oluşacağı öşr miktarının yanı sıra hububat fiyatlarına da bağlıdır. Mahsul miktarı ve fiyatlarda görülen değişimler vakfın tarımsal aynî gelirlerin satışından elde ettiği gelirlerin aşırı dalgalanmalar göstermesine neden olabilmektedir.

Vakfın giderlerine gelirsek; incelediğimiz kısa dönem içinde maaş ve aylık ödemelerinde dikkate değer bir değişim yoktur. Ancak 1637-38 yılına gelindiğinde vakfın aylık alan *zevâ'id-hârân* kesimini ve toplam aylık ödemelerini önemli ölçüde daralttığı görülmektedir. İşletim ve tamirat giderlerinin vakfın bütçesini zorlayacak derecede şiştiği yıllar da yoktur. Maaş ve aylık ödemelerinden sonra vakfın giderlerini büyüten ve bütçesini zorlayan en önemli gider kalemi Dârüssaâde Ağalığı Hazinesi'ne yapılan nakdî teslimatlarıdır.

1592-1607 yılları arasında vakfın izlediği malî gelişim, 1593 yılından itibaren tarımsal üretimde bir düşüş ve istikrarsızlık ile birlikte fiyatlarda ani bir artış sürecinin başladığına işaret etmektedir. 1593'den 1596'ya vakfın öşr gelirleri sürekli düşerken fiyatlar da kesintisiz tırmanmaktadır; ancak bu değişimlerin vakıf bütçesi üzerindeki etkisi farklıdır. 1596 yılı hariç olmak üzere vakıf, öşr vergisi olarak topladığı miktarın düşmesine rağmen fiyatların artmasından dolayı gelirini arttırmıştır.

¹¹ Nicholas Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Midle East*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 481.

Öşr tahsilâtındaki bu düşüşler ve fiyatlardaki artışlar bu yıllarda tarımsal koşulları etkileyen ve tarımsal üretimi düşüren bir gelişmenin olduğuna işaret etmektedir. Ancak vakıf malî açıdan bu gelişmelerden olumsuz etkilenmemekte, tam tersine, bir mutfak da işletmediğinden ve giderlerinin esas kısmını sabit maaş ödemeleri oluşturduğundan malî açıdan iyi yıllar geçirmektedir. Yine bu yıllar ile birlikte 1599-1600 malî yılı vakfın malî yılsonlarında kasasında 70.000 akçalık 'yedek akçası' ayırabildiği yıllardır.

Aslında 1599-1600 malî döneminde vakfın malî durumunun değişmekte olduğuna dair bazı işaretler vardır. Öşr vergisi olarak toplanan miktar düşüktür ve fiyatlar hububat satışlarından gelen gelirini artıracak kadar yüksek değildir. Ayrıca vakıf bu yıl tahsil edilemeyen alacaklar ile karşılaşmıştır. 1603-04 döneminde kırsal gelirlerin bir miktar yükselmesine karşın bütçe fazlası elde edilememiştir. Öşr vergisi olarak toplanan miktar yine düşüktür ve vakıf açık ki önceki yıllarda yaşadığı güçlüklerin bir kalıntısı olarak borç geri ödemeleri yapmaktadır ve büyük miktarlarda tahsil edilemeyen gelir birikmiştir. Artık 1592-1596 döneminden farklı bir tablo oluşturan bu malî durum 1604 sonrasında da devam etmiştir. Özellikle 1604-05 yılında öşr vergisi miktarı ve bunun satışından gelen gelir çok azalmıştır. Vakıf 1603-1607 arasında hiç 'yedek akçası' ayıramamış ve bazı yıllarda bütçe açığı vermiştir.

Vakfın Dârüssaâde Ağalığı Hazinesine çok büyük nakdî teslimatlarda bulunduğunu hatırlarsak, bu teslimatların olmaması durumunda vakfın yukarıda değindiğimiz hafif ve geçici malî darlıkları hiç geçirmeyeceğini söylemek mümkündür. Vakfın malî durumundaki gerilemeye veya bazı darboğazlara rağmen, 1592-1607 döneminde derin bir malî krize girildiği veya faaliyetlerin askıya alındığı bir dönem tespit edemiyoruz.

Kaynakça

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi
MAD, nr. 512, 6471.

Ambraseys, Nicholas, *Earthquakes in the Mediterranean and Midle East*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri. 806-855 (1403-1451)*, İstanbul 1972.

_____ - İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976.

Barkan, Ömer Lütfi, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, I/2, (Ankara 1964), 235-377.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 2 (Ankara 1942), 279-304.

_____, "Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller", *Vakıflar Dergisi*, 2, (Ankara 1942), 354-365.

Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.

Gökbilgin, M. Tayyib, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.

İnalcık, Halil, "Murad II", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI (2006), 164-172.

Kramers, J. H., "Murād II", *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, VII, London-New York 1993, 594-595.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007.

Orbay, Kayhan, "Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Üç Şerefeli Camii Vakfı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (Ankara 2011), 159-165.

_____, “Vakıfların İktisadi Boyutu; Yeni Arşiv Kaynakları ve İktisadi Yaklaşımlar”, *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 2009, III, 1463-1474.

Ülken, Hilmi Ziya, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, ayrı basım, IX (Ankara 1971), 13-37.

Ünver, A. Süheyl, *Edirne Muradiye Câmii*, Tege Laboratuvarı Yayınlarından IV, İstanbul 1952.

Tablo 2
Vakfın Ana Gelir-Gider Kalemleri

	894 7 aylık	896 17 aylık	1000 (1592)	1001-02 (1593)	1002-03 (1594)	1003-04 (1595)	1004-05 (1596)
Bakıye-i mâziye	50.583	3.506	70.000	70.000	262.923	70.000	315.004
Mahsûlât	68.864	306.700	583.200	534.667	569.557	599.770	561.743
Müşâherât	68.864	160.139	70.946	71.508	77.467 ¹²	78.728	76.518
Hamam	15.333	33.867	16.666	16.668	16.668	21.249	21.666
Dükkanlar v.d.	53.531	126.162	54.181	54.840	54.840	59.808	54.852
Kırsal gelirler		146.561	510.931	463.159	490.943	520.212	484.133
Nakdî (akça)		114.371	357.381	278.245	287.511	297.240	313.426
Aynî	(kile)			5.108	4.780	3.615	2.331
	(akça)		32.190	153.550	184.914	206.432	222.972
Cizye (hane)				1.801	1.847	1.869	1.835
Resm-i bağât				97.658	97.533	99.032	98.228
Toplam giderler	94.041	217.621	210.513	220.874	240.954	232.804	220.083
Maaşlar	(akça)	52.590	129.355	183,6	192.560	216.840 ¹³	191.160
	(kişi)			174	175	175	175
Aylıklar	(akça)	32.264	65.118	120.680	121.370	131.820 ¹⁴	121.962
	(kişi)			55	56	57	58
Diğer giderler			14.670	20.623	13.972	41.644	21.284
Tamirat giderleri			10.243	7.691	10.142	20.917	13.039
Teslimat							
<i>Dârüssaâde Ağa</i>			167.642		388.486		448.335
<i>Hazine</i>			51.090				
Alacaklar			4.450				14.087
Bakıye			70.000	262.423	70.000	315.004	70.000

¹² 13 aylık.

¹³ 13 aylık.

¹⁴ 13 aylık.

Tablo 2'nin Devamı
Vakfın Ana Gelir-Gider Kalemleri

	1008-09 (1599-1600)	1012 (1603-04)	1013-14 (1604-05)	1014-15 (1605-06)	1015-16 (1606-07)	1047-48 (1637-38)	
Bakiye-i mâziye	96.028	108.938	180.938	180.938	154.328	47.382	
Mahsûlât	533.054	553.909	435.264	547.649	552.427	651.886	
Müşâherât	70.820 ¹⁵	56.811	58.200 ¹⁶	62.342	56.400	88.016 ¹⁷	
Hamam	11.000	13.749	10.536 ¹⁸	14.472	18.336	26.666	
Dükkanlar v.d.	54.372	43.062	54.372	54.372	47.664	49.080	
Kırsal gelirler	456.104	497.098	372.364	485.167	496.027	343.870	
Nakdî (akça)	323.773	306.109	291.804	327.031		253.350 +220.000 ¹⁹	
Aynî	(kile)	3.936	4.173	2.552	4.620		
	(akça)	132.331	190.989	80.560	158.126	90.520	
Cizye (hane)	1.846	1.841	1.841	1.834	1.848	1.450	
Resm-i bagât	99.424	96.675	97.486	97.659		70.000	
Toplam giderler	386.394	432.175	431.706	382.961	371.605	469.601	
Maaşlar	(akça)	203.590	224.748	211.690	212.400	212.400	316.200
	(kişi)	179	153	181	193	201	194
Aylıklar	(akça)	137.100	202.800	181.296	103.470	107.190	30.240
	(kişi)	64	76	69	61	37	20
Diğer giderler	24.009	33.307	29.267	29.054	33.343	40.139	
Tamirat giderleri	21.695	9.275	9.453	38.037 ²⁰	18.672	76.863 ²¹	
Teslimat							
<i>Dârüssaâde Ağa</i>	133.406	50.000		180.000			
<i>Hazine</i>							
Alacaklar		20.930			23.267	86.350	
Bakiye	39.282	180.938	180.362	154.328	351.883	169.918	
	70.000			-7.230		-251	

¹⁵ 13 aylık.

¹⁶ 11 aylık.

¹⁷ Dükân v.d. kiralari 15 aylık olmak üzere.

¹⁸ 11 aylık.

¹⁹ Mukataa geliri.

²⁰ Bunun 33.590 akçası hamam tamiri içindir.

²¹ Bunun 68.227 akçası hamam tamiri içindir.

Tablo 3
Karye-i Üsküb

Tarih	Toplam Gelir	Nakdî (akça)	Aynî		Cizye (hane)	Resm-i bagât	Ağnam (adet)
			(kile)	(akça)			
894					274		843
896					274		849
1000 (1592)	286.616	228.715		57.901	1.118	78.812	4.093
1001-02 (1593)	244.411 ²²	183.433 ²³		60.978	1.086	79.529	4.810
1002-03 (1594)	261.852	186.207		75.643	1.106	79.369	3.826
1003-04 (1595)	266.817	193.328	1.237	73.489	1.126	79.716	1.538
1004-05 (1596)	260.362	200.815	979	59.547	1.099	79.241	2.344
1008-09 (1599-1600)	236.913	202.822	1.298	34.090	1.103	80.448	1.352
1012 (1603-04)	259.313	198.312	1.612	61.001	1.126	77.782	1.217
1013-14 (1604-05)	225.985	199.504	1.032	26.481	1.126	78.532	1.305
1014-15 (1605-06)	268.231	210.503	2.011	57.722	1.126	78.427	878
1015-16 (1606-07)					1.123		

²² Önceki yıla göre düşüşün sebebi *ziyâde-i cizye* ve *bedel-i hamr* gibi merkezi hazineye aktarılan gelirin kaydedilmemesidir.

²³ Önceki yıla göre düşüşün sebebi *ziyâde-i cizye* ve *bedel-i hamr* gibi merkezi hazineye aktarılan gelirin kaydedilmemesidir.

Tablo 4
Karye-i Hisarcık

Tarih	Toplam Gelir	Nakdî (akça)	Aynı		Cizye (hane)	Ağnam (adet)
			(kile)	(akça)		
894					46	
896					45	
1000 (1592)	28.966	27.299		1.667	166	4.487
1001-02 (1593)	21.719	19.283		2.936	165	3.802
1002-03 (1594)	21.975	19.605		2.370	166	4.466
1003-04 (1595)	25.658	22.559	52	3.099	165	6.176
1004-05 (1596)	29.044	25.467	50	3.607	163	3.890
1008-09 (1599-1600)	26.796	25.101	50	1.695	173	3.615
1012 (1603-04)	208.360	24.917	86	3.443	162	4.619
1013-14 (1604-05)	26.028	23.729	71	2.287	162	3.291
1014-15 (1605-06)	29.186	26.841	86	2.345	165	5.292
1015-16 (1606-07)					178	

Tablo 5
Karye-i Yane

Tarih	Toplam Gelir	Nakdî (akça)	Aynî		Cizye (hane)	Ağnam (adet)	Resm-i bağât	Resm-i Çift ²⁴		
			(kile)	(akça)				Resm-i Çift	Bennak	Mücerred
894					196	60		245		
896					196			267		
1000 (1592)	156.110	78.562		77.548	492	2.298		195	23	5
1001-02 (1593)	172.864	60.839		101.783	460	2.304		206	23	5
1002-03 (1594)	168.208	64.124		104.084	485	2.208	11.297	207	25	7
1003-04 (1595)	192.287	64.595	2.032	127.692	487	2.592	10.483	228	23	6
1004-05 (1596)	166.033	69.102	1.170	96.931	480	2.371	10.436	217		
1008-09 (1599-1600)	154.703	73.756	2.153	80.946	478	1.019	10.508	230	20	2
1012 (1603-04)	179.028	66.296	2.193	112.732	463	2.001	10.415	200	234 akça	
1013-14 (1604-05)	113.482	68.682	1.251	44.865	463	2.042	10.454	195	222 akça	
1014-15 (1605-06)	160.507	72.796	2.275	87.711	463	1.713	10.642	206	204 akça	
1015-16 (1606-07)					455					

²⁴ Akça.

Tablo 6
Karye-i Kurd

Tarih	Toplam Gelir	Nakdî (akça)	Aynî		Cizye (hane)	Resm-i Çift ²⁵		
			(kile)	(akça)		Resm-i Çift	Bennak	Mücerred
894					78	11		
896					78	11		
1000 (1592)	39.239	22.805		16.434	91	257	2	1
1001-02 (1593)	35.407	14.690		20.717	90	243	2	1
1002-03 (1594)	38.908	17.573		21.335	90	317	1	
1003-04 (1595)	35.450	16.751	292	18.699	91	362		
1004-05 (1596)	28.664	18.042	131	10.622	93	351		
1008-09 (1599-1600)	37.692	22.094	433	15.597	92	255	1	1
1012 (1603-04)	30.376	16.584	281	13.812	90	254		
1013-14 (1604-05)	23.902	16.789	191	7.113	90	275		
1014-15 (1605-06)	27.243	16.895	249	10.348	90	259		
1015-16 (1606-07)					92			

²⁵ Akça.

Tablo 7
Fiyatlar (akça)

Tarih	Buğday (kile)
896	8,81
1000 (1592)	25
1001-02 (1593)	52
1002-03 (1594)	60
1003-04 (1595)	74,97
1004-05 (1596)	92,26
1008-09 (1599-1600)	50,51
1012 (1603-04)	69,8
1013-14 (1604-05)	63
1014-15 (1605-06)	66
1015-16 (1606-07)	30

